

«چستی و چرای آمایش فرهنگی کانون های فرهنگی هنری مساجد کشور»

چکیده

از دیرباز مساجد، محلی برای برپایی کانون های فرهنگی هنری بوده و این مهم به طور رسمی و فعال همزمان با انقلاب اسلامی ایران در راستای فعالیت های فرهنگی به عنوان پایگاه هایی نهادی کار خود را آغاز نمودند. این پژوهش با هدف بررسی آمایش کانون های فرهنگی هنری مساجد کشور در مقیاس استانی با توجه به گستره سرزمینی و نرخ جمعیت در افق بیست ساله (۱۳۹۵-۱۴۱۵) به دنبال توزیع عادلانه این کانون ها در استان های کشور با شناخت آمایش فرهنگی و جایگاه آن در برنامه ریزی توسعه فرهنگی کشور می باشد. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و آمیخته است؛ در مرحله اول با بررسی بخش های مطالعات کتابخانه ای، پرسشنامه ای به تحلیل اسناد در نرم افزار آماری SPSS ۱۲ پرداخته، و در مرحله دوم برای آمایش سرزمینی از نرم افزار تحلیل مکانی (ARCGIS) بهره می برد. یافته ها و نتایج نیز از بررسی نظرات خبرگان برای آمایش این کانون ها به ترتیب ابعاد آموزشی، تبلیغی و پژوهشی توجه داشته، و شاخص های عدالت توزیعی، تعادل بخشی و جمعیت را مدنظر قرار داده اند. آمارهای موجود از تعداد این کانون ها تا سال ۱۳۹۵، و میزان جمعیت استانی با توجه به نسبت بین این دو و بررسی عدالت توزیعی تا افق ۱۴۱۵ برای رسیدن به نرخ سرانه میانگین وضع مطلوب در استان های کشور نیاز به احداث ۴۹۰۷ کانون فرهنگی هنری در مساجد استان های کشور می باشد.

واژه های کلیدی

آمایش فرهنگی، کانون های فرهنگی، توزیع فضایی، مساجد.

مقدمه

از مهم ترین وجوه توسعه های پایدار توسعه فرهنگی است، و علیرغم این که تحت الشعاع رکن اجتماعی توسعه پایدار قرار گرفته، نباید از اهمیت بنیانی آن غافل شد. در سند چشم انداز بیست ساله و توجه به برنامه های آمایشی به عنوان یک سند بالادستی در تمامی برنامه های کشور مورد تأکید قرار گرفته است. با بررسی اسناد مربوط به برنامه های توسعه و چشم انداز و ارزیابی نگرش شهروندان نسبت به تغییرات فرهنگی جامعه و به تصویر کشیدن نابرابری های فرهنگی، فضایی و اجتماعی و توزیع نابرابر منابع و امکانات و تفاوت در شاخص های توسعه فرهنگی اجتماعی در کشور که ضرورت سیاست گذاری و برنامه ریزی مبتنی بر آمایش فرهنگی سرزمین را نشان می دهد می توان به ضرورت انجام آمایش فرهنگی پی برد. آمایش فرهنگی سرزمین به نحوه توزیع امکانات و خدمات فرهنگی در مناطق مختلف اشاره دارد که وضع موجود شهر ممکن است با حالت مطلوب تطابق یا تفاوت داشته باشد. حالت مطلوب را می توان با

بحث عدالت اجتماعی و اصول اخلاقی حاکم بر حقوق شهروندان و نیاز آنان به رشد مادی و معنوی مربوط دانست. لذا در بحث آمایش فرهنگی این نکته حائز اهمیت است که در تقسیم‌بندی فضایی و توزیع امکانات ناگزیر باید مشخصات اجتماعی و مقتضیات ساکنان مناطق مورد توجه قرار گیرد. نکته مهم دیگر این که چگونگی توزیع امکانات و استفاده از آن‌ها به ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی ساکنان بستگی دارد و به نوبه خود بر ارزش‌ها، ترجیحات و تقاضای مردم راجع به امکانات تأثیر می‌گذارد (همان: ۷۷).

آمایش سرزمین یک راهبرد برای رسیدن به توسعه‌ای هر چه عادلانه‌تر و انسانی‌تر بوده که در برگیرنده تنظیم روابط بین انسان، فعالیت‌های انسان و فضای جغرافیایی به منظور استفاده مطلوب از جمیع امکانات می‌باشد؛ از سوی دیگر با توجه به این که در برنامه‌ریزی‌های کوتاه مدت و حتی میان مدت، به توسعه و توزیع جغرافیایی عادلانه و متوازن منابع و امکانات و خدمات فرهنگی کم‌توجهی شده و به دلیل غلبه نگاه اقتصادی بر چشم‌انداز و برنامه‌های شش‌گانه توسعه کشور، سهم موضوعات فرهنگی در برنامه‌های توسعه کشور ناچیز بوده و اماکن و مراکز فرهنگی مورد نیاز به اندازه کافی در نقاط مختلف کشور به وجود نیامده است؛ اماکن و مراکز موجود نیز از توزیع متعادل و متوازن برخوردار نبوده و موجب تشدید نابرابری‌ها و ضعف در تعادل فرهنگی و اجتماعی مناطق مختلف کشور شده است. از میان مولفه‌های فرهنگی کشور کانون‌های فرهنگی هنری مساجد مطرح است که به منظور کشف، پرورش و بکارگیری خلاقیت‌های فرهنگی هنری بچه‌ها با امکان رصد، پایش و ارزیابی راه‌اندازی شده‌اند. این کانون‌ها منابع عظیمی برای تولید دانش‌های بومی، ارتقای توان شناسایی نیازها، حل مسائل، مشکلات فرهنگی اجتماعی، کمک به سیاست‌گذاران و مدیران فرهنگی کشور برای تصمیم‌گیری صحیح و دقیق می‌باشند.

پژوهش حاضر، با هدف بررسی آمایش کانون‌های فرهنگی هنری مساجد در کشور با مقیاس استانی و جایگاه آن در برنامه‌ریزی توسعه فرهنگی به پژوهش می‌پردازد. در بررسی وضع موجود سرانه فرهنگی و دسترسی مردم به کانون‌های فرهنگی هنری مساجد در کشور به نظر می‌رسد نیازمند تجزیه و تحلیل‌های فضایی این مؤلفه باشیم، بنابراین شامل عملیاتی می‌شود تا ترتیب مکانی اطلاعات را در یک یا چند لایه اطلاعاتی به منظور رصد، کشف و تعداد نیازمندی‌های مکانی با توجه به استعداد سرمایه‌های انسانی ساکن در آن محیط جغرافیایی (استان) بررسی نماید؛ گفتنی است در بخش تجزیه و تحلیل توصیفی فقط آمار و تعداد و میانگین مشخص می‌گردد، ولی در بخش تحلیل فضایی علاوه بر آمار توصیفی، آمار مکانی داده‌ها در این پژوهش نیز بیان می‌گردد. این پژوهش، به دنبال دست‌یابی آمایش کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور به عنوان راهکاری برای تسهیل شرایط استفاده متوازن و عادلانه شهروندان از خدمات قابل ارائه در این کانون‌ها است. مسئله اصلی این پژوهش، عدم تعادل و ناعدالتی در توزیع کانون‌های فرهنگی هنری مساجد در سطح کشور در مقیاس استانی است، و محقق به دنبال پاسخ سؤال اصلی این مسئله و ارائه راهکار برای آن می‌باشد.

سؤال اصلی تحقیق:

آمایش کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور در مقیاس استانی چگونه است؟

سؤالات فرعی تحقیق:

۱. نابسامانی‌ها و عدم توازن‌ها در توزیع اماکن و مراکز فرهنگی در کشور چگونه است؟

۲. تعیین سرانه مؤلفه فرهنگی مکان‌مند و مورد نیاز به تفکیک استان‌ها از سال ۱۳۹۵ تا سال ۱۴۱۵ چگونه است؟

تعریف مفاهیم و اصلاحات

پیشینه تحقیق

ناظمی اردکانی (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل وضعیت موجود مساجد در کل شهر تهران» بیشترین و کمترین سرانه مساجد مناطق ۲۲ گانه شهر تهران، بیشترین نیاز و کمترین نیاز مناطق ۲۲ گانه شهر تهران به مسجد با ملاحظه مسافت دسترسی به مساجد، بیشترین و کمترین سرانه مساجد محلات، پرجمعیت‌ترین محله در بین کل محلات، بیشترین نیاز و کمترین نیاز محلات تهران به مسجد، سرانه موجود و مورد نیاز مسجد و مناطق و محلات فاقد مسجد از جمله بخش‌های مهم و ارزشمند این اطلس آمایشی است.

شیرازی‌نژاد و تاج (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «نقش آمایش فرهنگی در توسعه گردشگری ایران بر اساس الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت، تأثیر "برنامه‌ریزی" آمایش فرهنگی و نیز تأثیر "اجرای" صحیح آن در توسعه گردشگری ایران بر اساس الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت» را مورد بررسی قرار داده است. در خصوص نتایج این گونه برنامه‌ها معتقدند «از نظر کمی در برنامه‌ریزی توسعه برنامه اول و دوم موفق بودیم و حتی جلوتر از برنامه پیش رفتیم ولی از نظر کیفی می‌توانستیم به حد مطلوب برسیم. این مسأله در همه ابعاد توسعه‌ای بوده است.

جمیری (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان «طراحی الگوی آمایش فرهنگی کشور» با مقایسه استان‌های کشور به لحاظ وضعیت کلی فرهنگی نسبت به یکدیگر با توجه به وزن‌های حاصل شده از دیدگاه نخبگانی وزن کلی فرهنگی با توجه به وزن مؤلفه‌های فرهنگی در نظر گرفته شده برای هر استان محاسبه گردید نتایج نشان می‌دهد استان‌های خراسان جنوبی و یزد بیشترین وزن نسبی فرهنگی و استان‌های البرز و تهران دارای کمترین وزن می‌باشند. استاندارد مکانی که برای هر کدام از مؤلفه‌ها و همچنین جمعیت محاسبه گردید مشخص شد که میانگین مکانی مؤلفه‌های سینما، کتابخانه عمومی، هنرستان هنرهای زیبا و مرکز خدمات گردشگری نسبت به میانگین مکانی جمعیت نزدیک‌تر است، به بیان دیگر توزیع مکانی این مؤلفه‌ها انطباق بیشتری با توزیع جمعیت در کشور دارد. و مؤلفه‌های آموزشگاه صنایع دستی و آموزشگاه آزاد هنری کمترین انطباق را با توزیع جمعیت کشور نشان می‌دهند.

مؤمنی (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «برنامه‌ریزی و توسعه فرهنگی در عصر فرا مدرن همراه با ارائه راهکار آمایش فرهنگی برای کشورهای در حال توسعه» شکل‌گیری جامعه جهانی با ابزارهای نوین اطلاعاتی و ارتباطی را بزرگترین دستاورد دوران فرامدرن برشمرده که شرایط ویژه‌ای را برای کشورهای در حال توسعه فراهم نموده و تأثیرات زیادی را در ابعاد سیاسی، فرهنگی و اقتصادی بوجود آورده است. آنها معتقدند طبق بررسی‌ها، کشورهای در حال توسعه به دلیل تمرکز روی توسعه اقتصادی، توسعه عمرانی و توسعه ارتباطات و اطلاعات، از برنامه‌ریزی فرهنگی منطبق با جامعه اطلاعاتی غافل شده‌اند. در پایان نیز بر ضرورت ارائه الگوی برنامه‌ریزی توسعه فرهنگی با تأکید بر جغرافیای فرهنگی در ابعاد بین‌المللی و نیز به صورت ملی برای کشورهای در حال توسعه را پیشنهاد نموده‌اند.

سرکارگر اردکانی (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل الگوی پراکنش فضایی مراکز فرهنگی و ساماندهی مناسب کالبدی آن با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی» (نمونه موردی شهر مشهد) که با هدف تحلیل الگوی پراکنش فضایی و مکان‌گزینی واحدهای فرهنگی از جمله مساجد، کتابخانه‌ها، فرهنگسراها و خانه‌های فرهنگ در سطح شهر مشهد مقدس انجام گرفته است. با توجه به نتایج به دست آمده از این پژوهش؛ لزوم ساماندهی مراکز فرهنگی در محدوده مورد مطالعه ضروری به نظر رسید، بدین منظور با استفاده از تحلیل تخصیص مکان، مساحت، محدوده و جمعیت خارج از شعاع عملکردی واحدهای فرهنگی مشخص گردیده‌اند.

لشگری (۱۳۹۵)، در کتاب با نام «کتاب اصول و مبانی جغرافیای فرهنگی با تأکید بر جغرافیای فرهنگی ایران»، دانش جغرافیای فرهنگی را در صدد شناخت فرهنگ و فضای جغرافیایی و تعامل این دو حوزه می‌داند. در این کتاب علاوه بر تبیین رابطه متقابل فرهنگ و محیط، به نحوه پراکندگی نمادها، فرایندها، چشم‌اندازها و هنجارهای فرهنگی در فضای جغرافیایی در ایران توجه ویژه‌ای شده است و استدلال می‌کند که فرهنگ حاکم بر ملت ایران هم از محیط جغرافیایی سرزمین ایران تأثیر پذیرفته و هم بر آن اثرگذار بوده است.

قطبی‌جشقانی (۱۳۹۷)، در کتاب «آمایش سرزمینی استان اصفهان همراه با چشم‌انداز توسعه فرهنگی استان» ضمن پرداختن به ضرورت‌های آمایش سرزمینی استان اصفهان، توسعه فرهنگی استان را منوط به آمایش درست سرزمینی می‌داند و چشم‌انداز توسعه فرهنگی استان را مبتنی بر آمایش سرزمینی، ترسیم می‌نماید.

پیروزمند (۱۳۹۵)، در کتاب خود با عنوان «مبانی و الگوی مهندسی فرهنگی»، به صورت غیرمستقیم و در قالب مهندسی فرهنگی به موضوع آمایش فرهنگی و ضرورت آن پرداخته و تلاش نموده که مرزهای دانش در این موضوع زیربنایی و تأثیرگذار تغییر یابد و گامی به سمت تعالی فرهنگی کشور و جریان معارف اسلامی برداشته شود. چپستی فرهنگ، تغییرات فرهنگ، ربط دین و فرهنگ،

موضوعات و مسائل فرهنگی، دولت فرهنگی و نقش دولت در فرهنگ، سیاست گذاری و برنامه ریزی فرهنگی و عناوینی از این دست، جمعی از مسائل بنیادی و راهبردی را در عرصه فرهنگ تشکیل می دهند که می توان به محوریت موضوع مهندسی فرهنگی آنها را نظام داد.

مبانی نظری

فرهنگ و آمایش فرهنگی

گویای این است که انجام چه فعالیت و ارائه کدام کالا و خدمات فرهنگی، به چه مقدار و حجمی، با بهره گیری از چه امکانات و نیروی انسانی، در کدام پهنه جغرافیایی، با چه پراکندگی و برای چه تعداد جمعیت با چه ویژگی هایی، باید وجود داشته باشد تا موجبات رشد شاخص های فرهنگی فراهم شود (سوخته سرایی، ۱۳۹۸). در نقشه مهندسی فرهنگی کشور «فرهنگ نظام واره ای است از عقاید و باورهای اساسی، ارزش ها، آداب و الگوهای رفتاری ریشه دار و دیرپا و نمادها و مصنوعات که ادراکات، رفتار و مناسبات جامعه را جهت و شکل داده و هویت آن را می سازد» (نقشه مهندسی کشور، ۱۳۹۸).

آمایش امور فرهنگی

با سه مفهوم متمایز بکار برده می شود: آمایش کشور با رویکرد فرهنگی، آمایش فرهنگ، آمایش امور فرهنگی (ابراهیمی، ۱۳۹۸: ۵۰). به نحوه توزیع امکانات و خدمات فرهنگی اشاره دارد که وضع موجود فضاهای جغرافیایی ممکن است با حالت مطلوب تطبیق یا تفاوت داشته باشد. حالت مطلوب را می توان باعث عدالت اجتماعی و اصول اخلاقی حاکم بر حقوق شهروندان و نیاز آنان به رشد مادی و معنوی مربوط دانست (احمدی شاپورآبادی، ۱۳۸۸: ۱۱).

آمایش سرزمین

در فرهنگ لغات لاروس، آمایش: «بهترین نوع توزیع جغرافیایی فعالیت های اقتصادی با توجه به منابع طبیعی و انسانی». (عندلیب، ۱۳۸۰، ۳). آمایش سرزمین تنظیم رابطه بین انسان، فضا و فعالیت های انسان در فضا به منظور بهره برداری منطقی از تمام امکانات برای بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماع بر اساس ارزش های اعتقادی با توجه به سوابق فرهنگی و ابزار علم و تجربه در طول زمان است. بر این اساس شناخت وضعیت فعلی، امکانات و قابلیت ها و استفاده از تمامی ظرفیت ها و قابلیت های موجود و توجه به ویژگی های اقلیمی، فرهنگی و ویژگی های خاص در این فرایند بخش عمده کار را تشکیل می دهد (توفیق، ۱۳۸۵: ۵۲۶).

عدالت فرهنگی

عدالت فرهنگی از دو نوع برخوردار است: نوع اول: بعد مادی (عدالت در دسترسی) که به توزیع عادلانه فضا، زیرساخت‌ها، کالا و خدمات فرهنگی مربوط می‌شود. نوع دوم: بعد محتوایی (عدالت در حضور) که پیچیدگی و وسعت بیشتری دارد و به حضور و مشارکت همگانی، در ساختن و بازتولید فرهنگ جامعه مربوط است. از این منظر؛ دسترسی به تولیدات فرهنگی به معنای تحقق عدالت فرهنگی است. عدالت فرهنگی از منظر عدالت توزیعی یعنی توزیع عادلانه فضا، زیرساخت‌ها، کالا و خدمات فرهنگی و دسترسی مشابه تمام افراد جامعه در هر مکانی که هستند به امکانات و زیرساخت‌های فرهنگی. برای مثال لازم است که در ازای هر ۱۰ هزار نفر یک سینما و یا به ازای هر ۱۰۰ نفر ۸ متر فضای مطالعه وجود داشته باشد (جمیری، ۱۴۰۱: ۷۶).

عدالت و توسعه اجتماعی پایدار

مفهوم عدالت اجتماعی را به معنای خیر و صلاح همگانی، ملاک توزیع درآمد در مکان‌ها، تخصیص عادلانه منابع و رفع نیازهای اساسی مردم به کار می‌گیرد. منابع اضافی باید در جهت از میان برداشتن مشکلات ویژه ناشی از محیط‌های اجتماعی و طبیعی، مصرف گردد. راه حل مواجهه با مشکلات ناشی از محیط را در عدالت باید جستجو کرد، و مستلزم در نظر گرفتن مسائل اجتماعی و فرهنگی و همپای طراحی محیط یا مکان (شهر) و نه تابع آن می‌باشد. در بحث عدالت فضا به صورت مطلق و دارای هویتی مستقل بلکه به صورت نسبی و در ارتباط با انسان‌ها و اشیاء دیگر مطرح می‌شود. لذا بحث برنامه‌ریزی فضایی و به نوعی دیگر آمایش در ارتباط با حیطه‌های فرهنگی با بحث عدالت اجتماعی همراه است (هاروی، ۱۳۷۶: ۹۹). از نظر اجتماعی توسعه‌ای پایدار خواهد بود که جوامع همگن و هم بسته را ایجاد کند و شکاف‌های اجتماعی و اقتصادی از زندگی اجتماعی رخت بربندد. این امر در صورتی محقق خواهد شد که تخصیص منابع و امکانات میان واحدهای فضایی و اجتماعی به طور برابر و حداقل همراه با مساوات نسبی صورت گیرد. توسعه و برنامه‌ریزی توسعه در گذشته بیشتر به زیرساخت‌های فیزیکی نظیر آب، برق، حمل و نقل، انرژی و غیره که شکل جامعه یا کالبد آن را تشکیل می‌دهند، توجه نشان داده است. پایداری اجتماعی به آسانی با طراحی فیزیکی به دست نمی‌آید، افراد جامعه به عنوان سرمایه‌های انسانی و اجتماعی نقش اصلی را در توسعه پایدار داشته و دارند. خصوصیات اقتصادی، اجتماعی آن‌ها و تحلیل فضایی مؤلفه‌ها و یا نماگرها اجتماعی و اقتصادی که از داده‌های جمعیتی در مناطق به دست می‌آید، می‌تواند میزان تحقق اصل برابری جغرافیایی و تأمین نیازهای اساسی را در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه ارزیابی و آزمون کند (کاظمی‌محمدی و شکویی، ۱۳۸۱: ۳۱).

الزامات آمایش فرهنگی

در کشور ما با توجه به برخی شاخص‌ها، شکاف توسعه فرهنگی وجود دارد. مسأله مهم در ناهمگنی توسعه فرهنگی کشور علاوه بر نابرابری‌های فرهنگی، فضایی و اجتماعی، ناشی از عدم تعادل‌های اقتصادی، عدم توزیع نامناسب امکانات و منابع و وجود ساختار

خاص نظام برنامه‌ریزی است. از این رو لازمه کاهش تفاوت‌های استانی از لحاظ توسعه یافتگی فرهنگی، توجه به برنامه‌ریزی منطقه‌ای و پیروی از سیاست‌های متعادل و متوازن در ایجاد فرصت برابر منابع و امکانات و در یک کلام تهیه و اجرای برنامه‌های آمایش سرزمین است. با عنایت به اینکه در طرح آمایش سرزمین، روش و منظور اولیه استفاده از ظرفیت‌ها و منابع موجود است، در وجه فرهنگی نیز باید با استفاده از این ظرفیت‌ها و منابع موجود در ابعاد مادی و انسانی مورد توجه قرار گیرد (براهیمی، ۱۳۹۸، ۶۰).

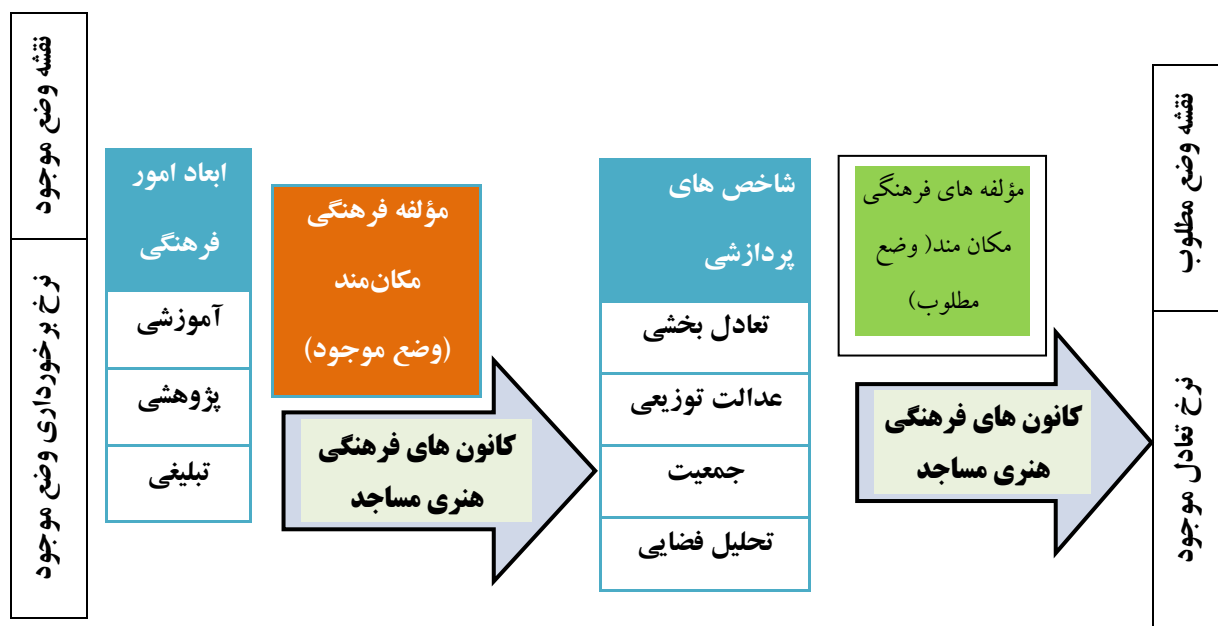
جایگاه آمایش فرهنگی در نظام برنامه‌ریزی و توسعه فرهنگی

نخستین تلاش برنامه‌ریزان در دوره اخیر آمایش سرزمین در سال ۱۳۷۶ آغاز و با هدف دستیابی به نظریه پایه توسعه ملی و تدوین دیدگاه بلندمدت توسعه فضایی کشور؛ سازماندهی و انجام شد. «نظریه پایه توسعه ملی که حاوی اصلی‌ترین جهت‌گیری‌های اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی کشور و تأثیرات فضایی آن بر پهنه سرزمینی است، به تبیین نقش و جایگاه بین‌المللی کشور می‌پردازد. از این رو پس از تعیین ضرورت‌های اجرای طرح آمایش سرزمین، محورهای زیر در تدوین نظریه پایه توسعه ملی مدنظر بوده است. چرا که تهیه برنامه آمایش سرزمین نیز باید بر اساس همین محورهای کلی صورت گیرد» (احمدی شاپورآبادی، ۱۳۸۸). برنامه‌ریزی فضایی نقش مهمی در شکل دادن به آینده فضاها و مکان‌هایی که ما زندگی می‌کنیم و ایجاد محیط پایداری ایفا می‌کند. برنامه‌ریزی فضایی می‌تواند دنیای جدیدی را از طریق فضاها و مکان‌های جدید و مکان‌های معنادار به وجود آورد. افزون بر آن می‌تواند نشان دهد چگونه مکان‌ها به هم متصل است و چگونه این اتصال و ارتباط می‌تواند بهبود یابد. موضوعات فضایی عبارتند از مکان‌یابی فعالیت‌ها، روابط متقابل فعالیت‌ها، نحوه ارتباط بین فعالیت‌ها، شرایط مکان‌ها، توسعه پایدار و برابری مکان‌ها در دهه ۱۹۵۰ میلادی زیربنای اکثر نظریه‌های مربوط به فضا را عمدتاً ابعاد فنی تشکیل می‌داد و بافت اجتماعی و فرهنگی و نقش سازوکارهای اجتماعی و فرهنگی را نادیده می‌گرفت. لذا این طرح‌ها غالباً شکست می‌خوردند و بر اغتشاش محیط می‌افزودند (هاروی، ۱۳۷۶: ۳۳-۷). اکنون در بحث آمایش دو نوع تفکیک مطرح می‌شود. یکی تفکیک فضایی و مرزبندی مناطق، دوم تفکیک اجتماعی که درک مردم از چگونگی رابطه خود با دیگران در فضاها و پیرامونی را روشن می‌سازد. مسئله مهم در آمایش و برنامه‌ریزی فضایی این است که تفکیک فضایی با تفکیک اجتماعی به طور همزمان مدنظر قرار گیرد و رابطه این دو به خوبی ادراک شود. بر این اساس منطقه‌بندی مناطق بر اساس مرزهای جغرافیایی و سازمانی معنای اجتماعی پیدا می‌کند، به طوری که می‌توان تفاوت‌های معناداری از لحاظ بسیاری متغیرهای اجتماعی بین مرزهای مناطق کشف نمود. این در حالی است که مرزبندی مناطق با توجه به مقتضیات سازمان‌ها صورت می‌گیرد نه بر اساس مقتضیات ساکنان درون مرزها. همین نکته است که آمایش فرهنگی در مناطق را دشوار می‌سازد، زیرا تنوع ارزش‌های فرهنگی و در نتیجه تنوع تقاضاها و خواست‌های اقشار اجتماعی مسائل مربوط به سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها را بسیار پیچیده می‌سازد. برنامه -

ریزی نیازمند داشتن اطلاعات کافی درباره خواست‌ها و تقاضای افراد در مناطق است. چنین برنامه‌ریزی معطوف به نیاز افراد با برنامه‌ریزی از بالا به پایین که معطوف به مقتضیات درون سازمانی ارائه‌کنندگان خدمات است، کاملاً تفاوت دارد (بهروان، ۱۳۸۵: ۱۵). از دیگر عوامل مؤثر در مشکلات ناشی از برنامه‌ریزی‌های توسعه، کم توجهی به آثار فضایی خط‌مشی‌های اقتصادی در کشورها است. به طوری که عدم ارتباط منطقی بین توزیع و تخصیص سرمایه‌گذاری‌ها با عامل مکان و فضا از یک طرف و توزیع منابع به صورت بخشی از سوی دیگر، آثار فضایی ناخواسته را در پی داشته است که از آن جمله می‌توان به عدم تعادل در توزیع امکانات و نابرابری‌های درآمدی بین مناطق و گرایش به تمرکز در یک یا چند نقطه محدود اشاره کرد (محمدزاده تیتیکانلو، ۱۳۸۱: ۳۲).

مدل مفهومی

مدل مفهومی آمایش کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور

روش شناسی پژوهش

پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و روش آن ترکیبی (دلفی - GIS (تحلیل مکانی)) می‌باشد؛ شامل تجزیه و تحلیل مطالعات میدانی در دو بخش: الف - توزیع پرسش‌نامه با جامعه آماری ۱۱۷ نفر با ارزیابی آن ب - تحلیل مکانی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور در مقایسه استانی برای آمایش فرهنگی کشور به شرح زیر انجام شده است:

الف) تجزیه و تحلیل یافته‌های بخش پرسش‌نامه: تدوین پرسش‌نامه مبتنی بر ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها؛ بررسی و سنجش روایی پرسش‌نامه تحقیق با نظرخواهی از خبرگان؛ تدوین و توزیع پرسش‌نامه نهایی؛ تکنیک مناسب تحلیل داده‌ها در بخش کمی پژوهش، بستگی به سطح سنجش متغیرها دارد. پس از تشخیص اسمی، رتبه‌ای، فاصله‌ای یا نسبی بودن متغیر، باید تکنیک مناسبی برای آن انتخاب کرد. در بخش کمی پژوهش پس از تکمیل ۱۱۷ پرسش‌نامه‌ها، نسبت تحلیل آماری داده‌ها با بهره‌گیری از فنون آماری و به کمک بسته نرم‌افزاری SPSS ۱۲ انجام شده است؛

ب) تحلیل فضایی (مکانی) داده‌ها: تجزیه و تحلیل‌های فضایی شامل عملیاتی است که ترتیب مکانی اطلاعات را در یک یا چند لایه اطلاعاتی بررسی می‌کند و چنین عملیاتی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: عملیاتی که مربوط به ارتباط‌های بین موقعیت‌ها می‌شوند. عملیاتی که ویژگی‌های محلی و همسایگی‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهند (استار و همکار، ۱۳۷۷: ۱۵۲). مثلاً در خصوص کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، علاوه بر تعداد آن‌ها، مکان بیشترین و کمترین تجمع آنها را نیز نشان می‌دهد.

- خودهمبستگی فضایی

خودهمبستگی فضایی به تحلیل این مسأله می‌پردازد که اگر یک سیستم منطقه‌ای را در نظر بگیریم، وجود یک متغیر در یک منطقه بر وجود همان متغیر در مناطق همجوار منطقه مورد نظر چه تأثیری دارد. اگر تأثیر مثبت باشد، یعنی حضور آن متغیر در یک منطقه سبب شود که در مناطق همجوار آن نیز مقدار آن متغیر بیشتر شود؛ اما اگر برعکس وجود آن متغیر تأثیری منفی بر وجود آن در مناطق هم جوار داشته باشد، یعنی سبب کاهش مقادیر آن در مناطق همسایه گردد، به خودهمبستگی فضایی منفی تعبیر می‌شود و در صورتی که تأثیر خاصی نداشته باشد، به عدم خودهمبستگی فضایی تفسیر می‌گردد (راهنما و همکار، ۱۳۸۵: ۱۳). فرض کنید تعدادی عوارض جغرافیایی با خصیصه مشخصی را در دست داریم، ابزار شاخص موران در ARC GIS نشان می‌دهد که الگوی پراکنش این عوارض با در نظر گرفتن مقادیر خصیصه مورد مطالعه از الگوی خوشه‌ای و یا پراکنده برخوردار است. نتایج حاصله از این تحلیل نشان می‌دهد که آیا کانون‌های فرهنگی هنری مساجد به صورت تصادفی، پراکنده و یا خوشه‌ای در فضا توزیع شده‌اند؟ با

محاسبه شاخص موران، و با استفاده از امتیاز استاندارد Z و P-Value به ارزیابی و معنادار بودن شاخص محاسبه شده می‌پردازد (عسکری، ۱۳۹۰: ۶۱).

شاخص موران از رابطه زیر محاسبه می‌شود:

$$I = \frac{n}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_{ij} (y_i - \bar{y})(y_j - \bar{y})}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_{ij}}$$

که در آن n تعداد محدوده‌های، $\bar{y}$ مقدار متوسط درصد رخدادها نسبت به مساحت محدوده‌ها، y_i مساحت محدوداً، y_j مساحت محدوده j، w_{ij} ماتریس وزن مکانی است. این معادله را می‌توان تکه‌تکه کرد. بخش مهم معادله، صورت کسر دوم است که این صورت کسر در بالای این بخش می‌باشد.

اندازه‌گیری توزیع جغرافیایی

توزیع جهت‌دار: توزیع جهت‌دار میزان فشردگی و یا تمرکز عوارض از میانگین جغرافیایی آن‌ها را اندازه‌گیری کرده و نشان می‌دهد که آیا توزیع داده‌ها از نوعی جهت‌گیری برخوردار است یا خیر؟ (آیا عوارض نسبت به یک نقطه مشخص در جهت معینی کشیده شده‌اند؟) (عسکری، ۱۳۹۰: ۸۹). به طور کلی بسیاری از عوارض و پدیده‌ها به گونه‌ای در فضا توزیع شده‌اند که می‌توان برای آنها یک جهت تعیین کرد و از حالت دایره‌ای تبعیت نمی‌کنند. در چنین شرایطی برای تعیین میزان جهت‌دار بودن پدیده‌ها می‌توان مقادیر پراش واریانس محورها X و Y بطور جداگانه و مستقل محاسبه کرد. نتیجه‌ای که از بکارگیری این ابزار حاصل می‌شود یک نقشه پلیگونی است که به صورت نمایشی جهت توزیع پدیده‌ها را فضایی ارائه می‌کند. همچنین در جدول اطلاعاتی این ابزار میزان جهت‌دار بودن پدیده‌ها مشخص شده، و بیضی انحراف استاندارد به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$SDE_x = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}$$

$$SDE_y = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}{n}}$$

تحلیل خوشه فضایی چندفاصله‌ای: تحلیل خوشه فضایی چندفاصله‌ای که به تابع K ریلی نیز مشهور است، این تابع وضعیت خوشه‌بندی فضایی یا پدیده‌ها در فواصل مختلف جغرافیایی نشان می‌دهد (همان: ۵). این تابع نشان می‌دهد که وضعیت خوشه‌بندی پدیده‌ها در فواصل مختلف جغرافیایی چگونه است.

$$L(d) = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1, j \neq i}^n K(i, j)}{n(n-1)}}$$

هر چه منحنی نتایج مشاهده شده بالاتر از منحنی نتایج مورد انتظار باشد، به معنای آن است که مشاهدات در آن فاصله خوشه‌بندی شده- اند. برعکس هر چه منحنی نتایج مشاهده شده پایین‌تر از منحنی نتایج مورد انتظار باشد، در آن صورت داده‌ها در آن فاصله از هم پراکنده‌تر هستند.

تحلیل لکه‌های داغ: تحلیل لکه‌های داغ^۱ آماره گتیس ارد جی^۲ را برای کلیه عوارض موجود در داده‌ها محاسبه می‌نماید. امتیاز Z محاسبه شده نشان می‌دهند که در کجای داده‌ها مقادیر زیاد و یا کم خوشه‌بندی شده اند. این تابع در حقیقت به هر عارضه در چارچوب عوارضی که در همسایگی‌اش قرار دارند نگاه می‌کند. اگر عارضه‌ای مقادیر بالا داشته باشد، جالب و مهم است ولی به تنهایی ممکن است یک لکه داغ معنادار از نظر آماری نباشد. برای این که یک عارضه، لکه داغ تلقی شود، و از نظر آماری معنادار نیز باشد، باید هم خودش و هم عوارضی که در همسایگی‌اش قرار دارند، دارای مقادیر بالا باشند. جمع محلی^۳ یک عارضه و همسایگانش بطور نسبی با جمع کل عارضه‌ها مقایسه می‌شود. زمانی که جمع محلی بطور زیاد و غیرمنتظره‌ای از جمع محلی مورد انتظار بیشتر باشد و اختلاف به اندازه‌ای باشد که نتوان آن را در نتیجه تصادف دانست، در نتیجه امتیاز Z به دست خواهد آمد (همان: ۷۵). آماره گتیس ارد جی بصورت زیر محاسبه می‌شود:

$$G_i = \frac{\sum_{j=1}^n w_{ij}x_j - \bar{X} \sum_{j=1}^n w_{ij}}{s \sqrt{\frac{n \sum_{j=1}^n w_{ij}^2 - (\sum_{j=1}^n w_{ij})^2}{n-1}}}$$

یافته‌های پژوهش و تحلیل

یافته‌های حاصل از داده‌پردازی از مباحث توصیفی و استنباط آماری گویای آن است که آماره‌های توصیفی شامل جداول فراوانی و درصد در خصوص متغیرهایی از قبیل عنوان مسئولیت، سابقه فعالیت فرهنگی و میزان تحصیلات و در ادامه توزیع درصدی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های آمایش کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور به دست می‌آید. همچنین برای ارائه و مقایسه میانگین وزن داده شده به هر یک از ابعاد، شاخص‌ها و مؤلفه‌ها، از شاخص‌های مرکزی و پراکندگی، همچون حداقل، حداکثر، میانگین و انحراف معیار استفاده گردیده است. توزیع نسبی پاسخگویان سؤالات پژوهش برحسب عنوان مسئولیت آنها نشان می‌دهد که حدود ۹٫۵ درصد معاون، ۶ درصد جانشین، ۳۰ درصد مدیر، حدود ۵۱ درصد کارشناس و حدود ۳ درصد نیز استاد دانشگاه بودند. بنابراین نیمی از پاسخگویان کارشناس بوده‌اند. توزیع پاسخگویان برحسب سابقه فعالیت فرهنگی آنها نشان‌گر آن است که حدود ۳۷ درصد

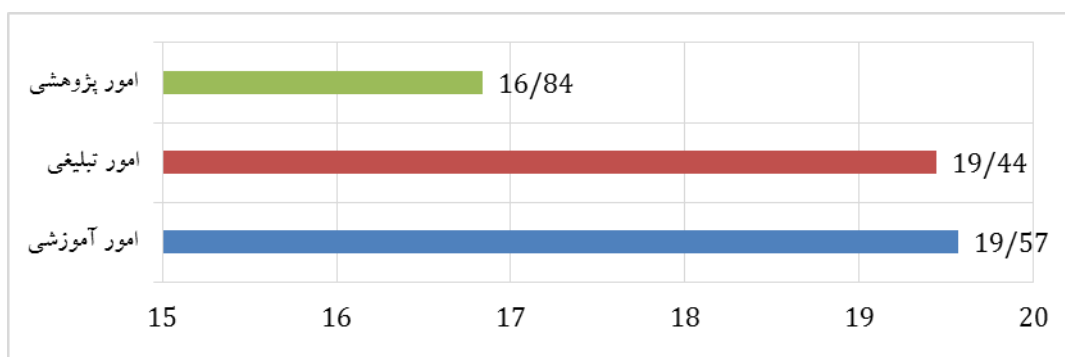
^۱ Hot Spot Analysis

^۲ Getis-Ord Gi

^۳ Local Sum

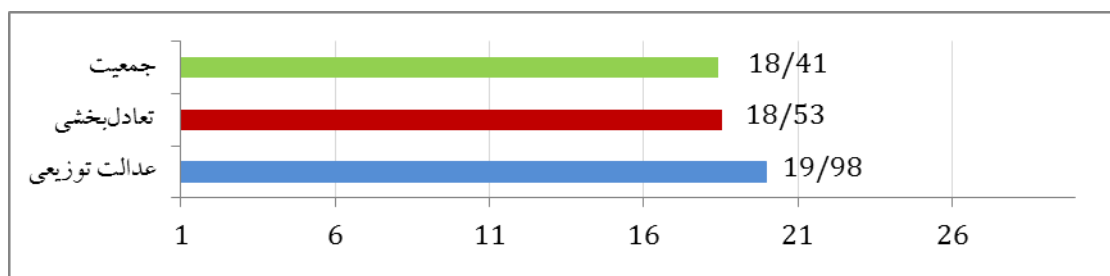
پاسخگویان سابقه فعالیت فرهنگی خود را کمتر از ۱۰ سال، ۲۲,۵ درصد ۱۰ تا ۱۵ سال، حدود ۱۴ درصد ۱۵ تا ۲۰ سال و حدود ۲۶ درصد بیشتر از ۲۰ سال اعلام کرده‌اند. بنابراین حدود ۶۰ درصد پاسخگویان دارای سابقه فعالیت فرهنگی بیشتر از ۱۰ سال بودند. حدود ۷ درصد پاسخگویان سؤالات پژوهش دارای تحصیلات فوق دیپلم، ۳۵ درصد کارشناسی، حدود ۳۹ درصد کارشناسی ارشد و حدود ۱۹ درصد نیز دارای تحصیلات دکترا بوده، و که در مجموع حدود ۵۸ درصد پاسخگویان دارای تحصیلات تکمیلی بودند.

در پاسخ به این پرسش که «به چه میزان با این بعد برای آمایش امور فرهنگی کانون فرهنگی هنری مساجد کشور موافقت؟» حدود ۸۹ درصد پاسخگویان با امور آموزشی، حدود ۷۵ درصد پاسخگویان با امور پژوهشی و ۸۶,۵ درصد پاسخگویان نیز با امور تبلیغی برای آمایش امور فرهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور موافق و کاملاً موافق می‌باشند. میانگین وزنی امور آموزشی (۱۹,۵۷) از نظر پاسخگویان بیشتر از دو بعد امور تبلیغی (۱۹,۴۴) و امور پژوهشی (۱۶,۸۴) بوده است. بنابراین برای آمایش امور فرهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور نیاز است به ترتیب به ابعاد آموزشی، تبلیغی و پژوهشی توجه شود.

(نمودار ۱ میانگین وزنی محاسبه شده آمایش امور فرهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور)

بررسی وزن اختصاصی هر یک از شاخص‌ها برای الگوی آمایش امور فرهنگی کانون‌های فرهنگی هنری کشور نشان می‌دهد که از نظر پاسخگویان، وزن عدالت توزیعی بیشتر از دو شاخص دیگر است، به طوری که ۵۴,۵ درصد پاسخگویان به عدالت توزیعی نمره ۵ اختصاص داده‌اند. شاخص جمعیت در رتبه دوم و شاخص تعادل بخشی برای الگوی آمایش امور فرهنگی کشور در ردیف سوم قرار دارد. بر اساس نتایج به دست آمده، حداقل میانگین وزنی هر یک از شاخص‌ها ۱ و حداکثر میانگین ۲۵ نمره بوده است. میانگین وزنی شاخص عدالت توزیعی (۱۹,۹۸) از نظر پاسخگویان، بیشتر از دو شاخص تعادل بخشی (۱۸,۵۳) و جمعیت (۱۸,۴۱) بوده است. بنابراین برای الگوی آمایش امور فرهنگی کانون فرهنگی هنری مساجد کشور نیاز است به ترتیب به شاخص‌های عدالت توزیعی، تعادل بخشی و جمعیت توجه شود.

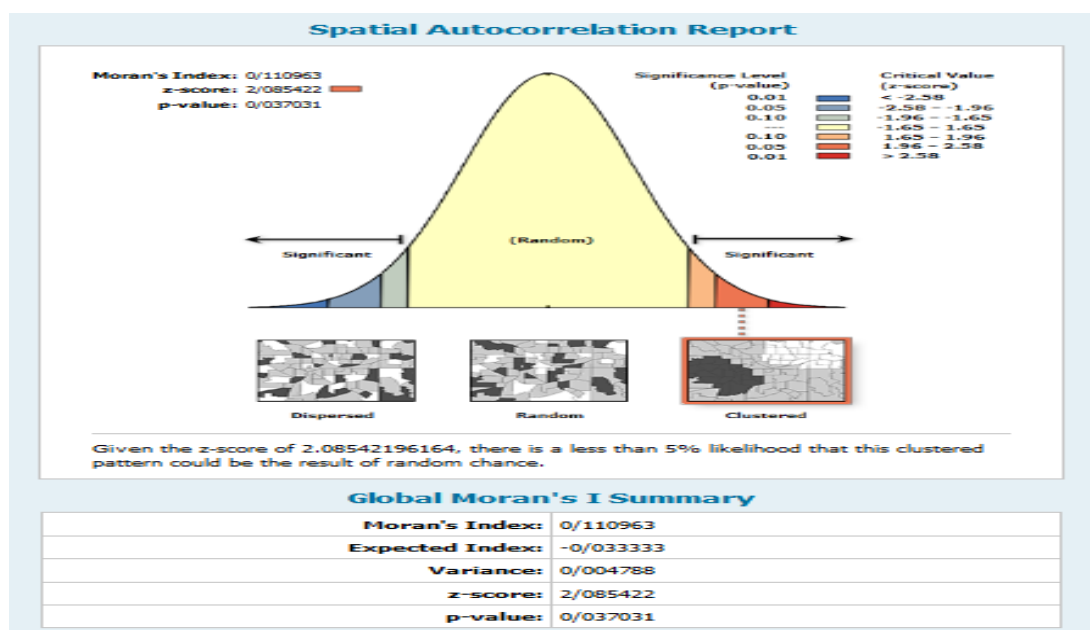

(نمودار ۲ میانگین وزنی محاسبه شده آمایش امور فرهنگی کانون های فرهنگی هنری مساجد کشور)

نقشه وضع موجود و نرخ تعادل کانون های فرهنگی هنری مساجد

خودهمبستگی مکانی

به منظور کاربرد شاخص موران برای تحلیل توزیع فضایی کانون های فرهنگی هنری مساجد در کشور، ابتدا توزیع فضایی بر روی نقشه استان های کشور مشخص گردیده، و سپس با استفاده از متغیر تعداد در سطح استان به عنوان شاخص وزن W_{ij} در نرم افزار ARC GIS به شرح: مقدار شاخص موران و Z-Score برای کانون های فرهنگی هنری مساجد در کشور محاسبه و جهت وجود میزان همبستگی فضایی و نحوه توزیع عادلانه/ ناعادلانه بهره گرفته شد. از مقدار p-value که بیانگر معنی دار بودن و یا بدون معنی داری این شاخص است و ضریب Z جهت بررسی خوشه ای/ ناخوشه بودن استفاده شد.

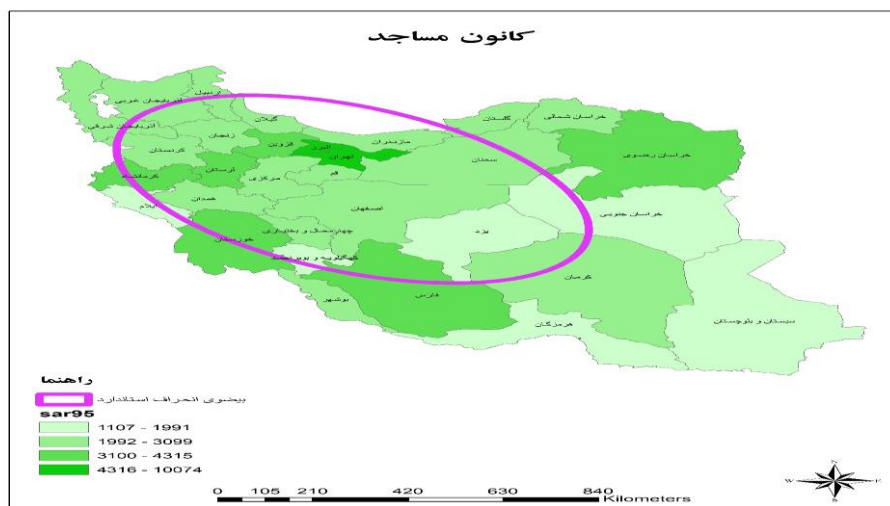

(شکل ۱)

بیضوی انحراف استاندارد

همان‌طور که از شکل زیر مشخص است راستای کشیدگی این پارامتر از استان‌های شمال به سمت نواحی مرکزی با چرخشی بیش

از ۱۳۰/۷ درجه می‌باشد.

(شکل ۲)

خوشه و ناخوشه^۴

نقشه زیر نشان می‌دهد که استان‌های تهران و البرز دو استانی هستند که در مجاورت یکدیگر قرار داشته و نسبت به دیگر استان‌ها

یک خوشه از high-high تشکیل داده‌اند. در بقیه استان‌ها هم مدل معناداری حاکم نیست و استان‌ها با یکدیگر متفاوت هستند.

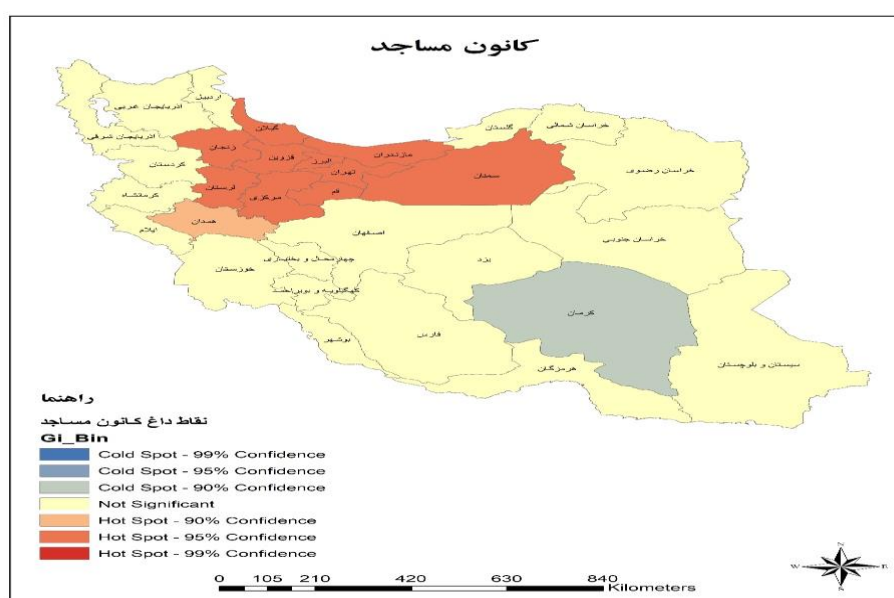

^۴ cluster and outlier

(شکل ۳)

لکه داغ^۵

در نقشه زیر مشخص است که بیشترین کمبودها در استان‌های تهران والبرز، قم، مرکزی، سمنان، مازندران، گیلان، زنجان، لرستان و قزوین یک لکه داغ ۹۹ درصدی ایجاد کردند. استان همدان وضعیت نسبتاً متعادلی داشته و در استان‌های دیگر هیچ‌گونه خودهمبستگی در این پارامتر وجود ندارد و از نظر تعداد کانون فرهنگی هنری مساجد وضعیت خوبی دارند. استان کرمان با ایجاد یک لکه سرد ۹۵ درصدی در وضعیت بهتری نسبت به تمام استان‌ها قرار دارد.

(شکل ۴)

در این بخش، با استفاده از تحلیل فضایی (مکانی)، میزان همبستگی یا عدم همبستگی فضایی در سطح استان‌های کشور مورد ارزیابی قرار گرفته و بیانگر توزیع عادلانه / ناعادلانه در کشور است. همچنین میزان پراکندگی و میزان خودهمبستگی بین آنها مورد ارزیابی قرار گرفته، و سرانه دسترسی مورد ارزیابی قرار گرفته به تفکیک استان‌ها مشخص گردیده است. با بررسی و آنالیز آمارهای موجود میزان سرانه در هر استان بدست آمد و سپس برای بررسی میزان برخورداری هر استان نسبت به سرانه میانگین کشور سرانه هر استان از سرانه متوسط کشور کسر و میزان برخورداری هر استان مشخص گردید. نتایج به دست آمده از تحلیل‌های شاخص موران، بیضی انحراف استاندارد، خوشه و ناخوشه و لکه داغ مورد نظر در این بخش به شرح آمار جدول زیر می‌باشد:

میزان بهره مندی	جمعیت ۱۳۹۵	وزن کلی استان	کانون فرهنگی هنری مساجد	نام استان
-----------------	------------	---------------	-------------------------	-----------

^۵ hot spot

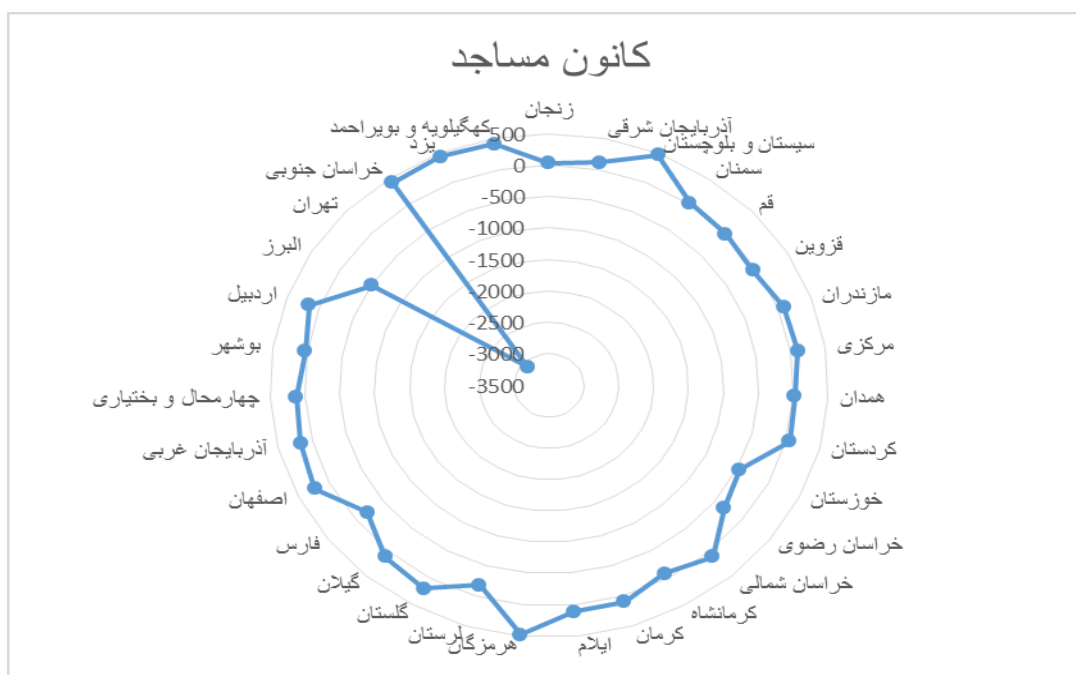
میزان بهره مندی	جمعیت ۱۳۹۵	وزن کلی استان	کانون فرهنگی هنری مساجد	نام استان
۸۲	۷۶۸۸۹۸	۶۳۲۰۹	۶۷۳	خراسان جنوبی
۶۷	۱۱۳۸۵۳۳	۷۶۳۲۹	۸۲۶	یزد
۶۰	۱۷۷۶۴۱۵	۱۰۶۹۷۲	۱۰۷۱	هرمزگان
۵۳	۷۱۳۰۵۲	۳۷۶۵۹	۶۴۴	کهگیلویه و بویراحمد
۵۲	۱۲۷۰۴۲۰	۶۵۸۴۰	۵۸۴	اردبیل
۵۰	۱۴۲۹۴۷۵	۷۱۷۰۲	۵۷۸	مرکزی
۴۹	۱۸۶۸۸۱۹	۹۰۷۷۸	۸۱۶	گلستان
۴۷	۸۶۳۰۹۲	۴۰۹۶۷	۳۷۹	خراسان شمالی
۴۷	۷۰۲۳۶۰	۳۳۰۹۶	۲۶۰	سمنان
۴۵	۳۲۸۳۵۸۲	۱۴۷۷۶۳	۱۱۷۳	مازندران
۴۳	۲۷۷۵۰۱۴	۱۱۸۶۶۲	۱۳۹۴	سیستان و بلوچستان
۴۱	۳۹۰۹۶۵۲	۱۶۱۳۹۷	۱۴۰۲	آذربایجان شرقی
۴۱	۱۰۵۷۴۶۱	۴۳۰۰۶	۳۷۹	زنجان
۴۰	۱۱۶۳۴۰۰	۴۶۵۰۴	۴۱۷	بوشهر
۳۹	۲۵۳۰۶۹۶	۹۹۵۸۵	۹۲۹	گیلان
۳۹	۳۱۶۴۷۱۸	۱۲۲۵۸۸	۱۱۵۰	کرمان
۳۸	۹۴۷۷۶۳	۳۶۱۱۲	۴۳۹	چهارمحال و بختیاری
۳۸	۵۱۲۰۸۵۰	۱۹۴۰۷۸	۱۹۲۹	اصفهان
۳۷	۳۲۶۵۲۱۹	۱۲۰۳۱۳	۱۲۵۳	آذربایجان غربی
۳۶	۱۷۶۰۶۴۹	۶۳۲۸۶	۴۰۸	لرستان
۳۴	۵۸۰۱۵۸	۱۹۸۷۸	۳۰۷	ایلام
۳۴	۱۲۹۲۲۸۳	۴۴۲۵۲	۴۱۷	قم
۳۴	۱۷۳۸۲۳۴	۵۸۵۳۵	۵۹۴	همدان
۳۳	۶۴۳۴۵۰۱	۲۱۵۱۰۵	۱۸۰۷	خراسان رضوی
۳۳	۱۲۷۳۷۶۱	۴۱۸۹۸	۳۶۲	قزوین
۳۲	۱۶۰۳۰۱۱	۵۲۰۸۴	۵۸۴	کردستان
۳۲	۴۸۵۱۲۷۴	۱۵۴۵۱۱	۱۳۹۸	فارس
۲۵	۴۷۱۰۵۰۹	۱۲۰۱۰۴	۱۱۰۰	خوزستان
۲۵	۱۹۵۲۴۳۴	۴۹۵۱۱	۵۶۶	کرمانشاه
۱۶	۱۳۲۶۷۶۳۷	۲۱۷۲۸۹	۱۳۱۷	تهران
۱۳	۲۷۱۲۴۰۰	۳۵۵۷۰	۳۸۶	البرز

(جدول ۱- تحلیل شاخص موران، بیضی انحراف استاندارد، خوشه و ناخوشه و لکه داغ)

نقشه وضع مطلوب و نرخ تعادل کانون های فرهنگی هنری مساجد

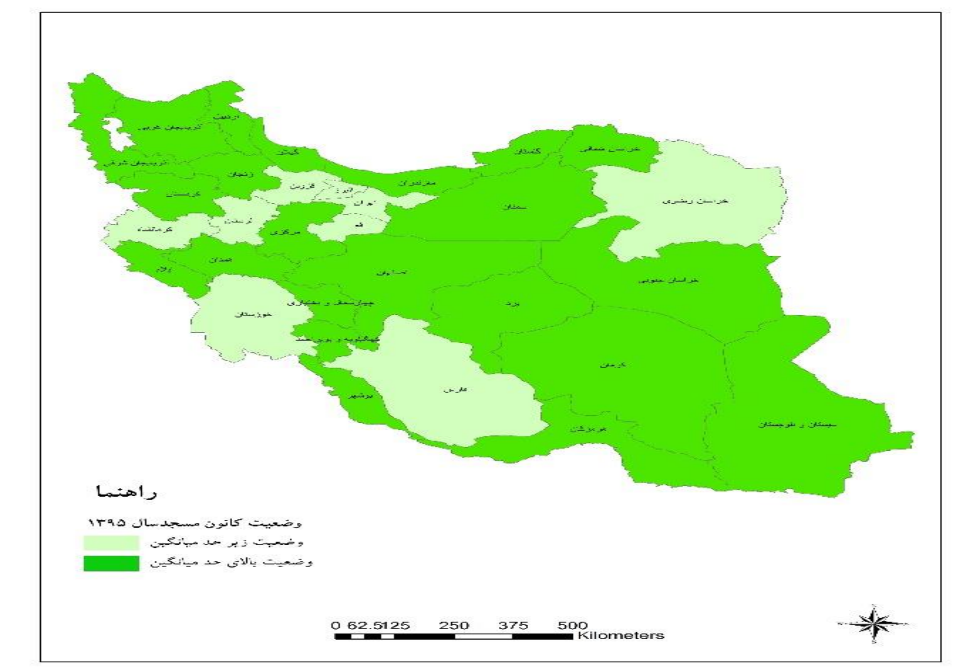
بر اساس محاسبات انجام شده میانگین کانون‌های فرهنگی هنری مساجد برای کل ۳۱ استان کشور ۳۰۲۰ نفر می‌باشد. بدین معنی که به طور میانگین به ازای هر ۳۰۲۰ نفر یک کانون فرهنگی هنری مساجد وجود دارد.

بر اساس محاسبه انجام شده در سال ۱۳۹۵ تعداد ۹ استان کشور شامل استان‌های فارس، خوزستان، کرمانشاه، لرستان، قزوین، خراسان قم، البرز و تهران زیر خط میانگین سرانه مسجد کشور قرار دارند و ۲۲ استان کشور شامل بوشهر، زنجان، خراسان رضوی، کرمان، گیلان، مازندران، سمنان، ایلام، آذربایجان شرقی، اصفهان، همدان، آذربایجان غربی، کردستان، اردبیل، مرکزی، گلستان، چهارمحال و بختیاری، خراسان شمالی، خراسان جنوبی، یزد، هرمزگان، سیستان و بلوچستان، کهگیلویه و بویراحمد، هرمزگان و بالای خط میانگین سرانه کشوری قرار دارند.

(نمودار ۳ توزیع مکانی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد بر حسب استان)

با بررسی و آنالیز آمارهای موجود میزان سرانه کانون‌های فرهنگی هنری مساجد در هر استان بدست آمد، و سپس برای بررسی میزان برخورداری هر استان نسبت به سرانه میانگین کشور سرانه هر استان از سرانه متوسط کشور کسر و میزان برخورداری هر استان مشخص گردید. به عنوان مثال در استان سیستان و بلوچستان به ازای هر ۱۹۹۱ نفر یک کانون‌های فرهنگی هنری مساجد وجود دارد که نسبت به متوسط سرانه کشوری که به ازای هر ۳۰۲۰ نفر یک کانون است، وضعیت مطلوبی دارد، و تعداد ۴۷۵ کانون بالاتر از حد سرانه کشور را داراست. این بدان معناست که هنوز این استان با افزایش جمعیتی معادل ۱,۴۰۰,۰۰۰ نفر با کمبود کانون مواجه نخواهد بود.

(شکل ۵ نقشه توزیع مکانی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد در سال ۱۳۹۵ بر حسب استان)

در بین استان‌های کشور دو استان البرز و تهران به دلیل تجمع بیش از حد جمعیت وضعیت مطلوبی ندارند به طوری که سرانه استان تهران نسبت به سرانه کشوری دارای اختلاف بسیار زیاد بوده و با وضعیت موجود برای حدود ۹,۰۰۰,۰۰۰ نفر نیاز به احداث کانون‌های فرهنگی هنری مساجد می‌باشد. و برای استان البرز حدود ۱,۵۰۰,۰۰۰ نفر با کمبود کانون مواجه هستند. برای این که این دو استان به وضعیت مطلوب یعنی سرانه کل کشور برسند نیاز هست برای استان تهران ۳۰۷۶ کانون و برای استان البرز حدود ۵۱۲ کانون دیگر ایجاد شود.

آمایش

به منظور تهیه نقشه آمایش فرهنگی وضعیت استان‌های کشور ابتدا مدل‌های پیش‌بینی برآورد جمعیت مورد بررسی قرار گرفت و بر اساس مدل پیش‌بینی مرکز آمار ایران، جمعیت سال ۱۴۱۵ انتخاب شد، و سپس سرانه بر اساس جمعیت پیش‌بینی شده ۱۴۱۵ هر استان محاسبه گردید. نتایج نشان می‌دهد میانگین نفر/کانون برای سال ۱۴۱۵، ۳۵۹۲ خواهد بود به منظور حفظ شرایط وضع موجود توزیع کانون‌های فرهنگی هنری مساجد در استان‌های کشور سرانه هر یک از استان‌ها از سرانه میانگین سال ۱۳۹۵ کسر گردید تا وضعیت استان‌ها به لحاظ کمبود تعداد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد مشخص گردد.

وضعیت موجود و آمایش کانون‌های فرهنگی هنری مساجد

نام استان	تعداد کانون	سرانه ۱۳۹۵	وضعیت ۱۳۹۵	کمبود ۱۳۹۵	سرانه ۱۴۱۵	وضعیت ۱۴۱۵	کمبود ۱۴۱۵
-----------	-------------	------------	------------	------------	------------	------------	------------

زنجان	379	2790	29	0	3224	26-	26
آذربایجان شرقی	1402	2789	107	0	3143	57-	57
سیستان و بلوچستان	1394	1991	475	0	3007	6	0
سمنان	260	2701	27	0	3796	67-	67
قم	417	3099	11-	11	4177	160-	160
قزوین	362	3519	60-	60	4157	136-	136
مازندران	1173	2799	86	0	3107	34-	34
مرکزی	578	2473	105	0	2713	59	0
همدان	594	2926	18	0	3056	7-	7
کردستان	584	2745	53	0	3188	33-	33
خوزستان	1100	4282	460-	460	4933	697-	697
خراسان رضوی	1807	3561	324-	324	4558	921-	921
خراسان شمالی	379	2277	93	0	2454	71	0
کرمانشاه	566	3450	81-	81	3597	108-	108
کرمان	1150	2752	102	0	3371	134-	134
ایلام	307	1890	115	0	2062	97	0
هرمزگان	1071	1659	483	0	2369	231	0
لرستان	408	4315	175-	175	4434	191-	191
گلستان	816	2290	197	0	2762	70	0
گیلان	929	2724	91	0	2803	67	0
فارس	1398	3470	208-	208	3901	408-	408
اصفهان	1929	2655	233	0	3027	5-	5
آذربایجان غربی	1253	2606	172	0	3116	40-	40
چهارمحال و بختیاری	439	2159	125	0	2453	82	0
بوشهر	417	2790	32	0	3647	87-	87
اردبیل	584	2175	163	0	2312	137	0
البرز	386	7027	512-	512	9220	793-	793
تهران	1317	10074	3076-	3076	12039	3933-	3933
خراسان جنوبی	673	1142	418	0	1484	342	0
یزد	826	1378	449	0	1900	306	0
کهگیلویه و بویراحمد	644	1107	408	0	1343	358	0
جمع	25542	3020		4907			7834

(جدول ۲- وضعیت موجود، سرانه، کمبود و آمایش کانون‌های فرهنگی هنری مساجد تا سال ۱۴۱۵)

یافته‌های به دست آمده نشان دهنده آن است در خصوص استان‌های برخوردار از کانون فرهنگی هنری مساجد، در صورت حفظ شرایط موجود و عدم ایجاد کانون فرهنگی هنری مساجد جدید با مشکل مواجه نخواهند بود به طوری که استان کهگیلویه و بویراحمد در سال ۱۴۱۵ با ظرفیت سرانه میانگین ۱۳۴۳ نفر به ازای هر کانون، مطابق سرانه میانگین کشوری نیاز به احداث کانون ندارد، و ۳۵۸ کانون فرهنگی هنری مسجد موجود نیاز حدود ۱۰۷۹۸۰۲ نفر دیگر را نیز پوشش خواهد داد. اما نتیجه مهم تر این که در سال هدف یعنی سال ۱۴۱۵ تعداد ۲۳ استان شامل استان‌های: فارس، خوزستان، کرمانشاه، لرستان، قزوین، خراسان، قم، بوشهر، آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، زنجان، اصفهان، همدان، مازندران، البرز و تهران با کمبود کانون فرهنگی هنری مواجه خواهند بود. بر این اساس استان تهران با بیشترین کمبود کانون‌های فرهنگی هنری مساجد و استان اصفهان با کمترین نیاز به کانون را خواهد داشت.

پاسخ سؤال اصلی تحقیق: آمایش کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور در مقایسه استانی چگونه است؟

با بررسی‌ها انجام شده طبق پژوهش حاضر در بخش اول مقاله با چشم انداز بیست ساله (۱۳۹۵-۱۴۱۵) وزن اختصاصی هر یک از شاخص‌های آمایش امور فرهنگی کانون‌های فرهنگی هنری کشور نشان می‌دهد که از نظر صاحب نظران، وزن عدالت توزیعی در رتبه اول و شاخص جمعیت در رتبه دوم و شاخص تعادل بخشی برای آمایش امور فرهنگی کشور در رتبه سوم قرار دارد. بنابراین برای الگوی آمایش امور فرهنگی کانون فرهنگی هنری مساجد کشور نیاز است به ترتیب به شاخص‌های عدالت توزیعی، تعادل بخشی و جمعیت توجه شود.

پاسخ سؤال فرعی ۱: نابسامانی‌ها و عدم توازن‌ها در توزیع اماکن و مراکز فرهنگی در کشور چگونه است؟

در پاسخ به این سؤال استان‌های برخوردار از کانون فرهنگی هنری مساجد، در صورت حفظ شرایط موجود و عدم ایجاد کانون فرهنگی هنری مساجد جدید با مشکل مواجه نخواهند بود به طوری که استان کهگیلویه و بویراحمد در سال ۱۴۱۵ با ظرفیت سرانه میانگین ۱۳۴۳ نفر به ازای هر کانون، مطابق سرانه میانگین کشوری نیاز به احداث کانون ندارد، و ۳۵۸ کانون فرهنگی هنری مسجد موجود نیاز حدود ۱۰۷۹۸۰۲ نفر دیگر را نیز پوشش خواهد داد. همچنین در سال هدف یعنی سال ۱۴۱۵ تعداد ۲۳ استان شامل استان‌های فارس، خوزستان، کرمانشاه، لرستان، قزوین، خراسان، قم، بوشهر، آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، زنجان، اصفهان، همدان، مازندران، البرز و تهران با کمبود کانون فرهنگی هنری مواجه خواهند بود. بر این اساس استان تهران با بیشترین کمبود کانون‌های فرهنگی هنری مساجد و استان اصفهان با کمترین نیاز به کانون را خواهد داشت.

پاسخ سؤال فرعی ۲: تعیین سرانه مؤلفه فرهنگی مکان‌مند و مورد نیاز به تفکیک استان‌ها از سال ۱۳۹۵ تا سال ۱۴۱۵ چگونه است؟

بررسی‌ها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۵ با سرانه ۳۰۲۰ کانون فرهنگی هنری مساجد به میزان ۴۹۰۷ کانون کمبود داشته است، و این در حالی است که در صورت عدم توجه و رسیدگی به موضوع در سال ۱۴۱۵ با کمبود ۷۸۳۴ کانون فرهنگی هنری مواجه خواهیم بود.

نتیجه گیری

نتایج حاصل از پژوهش آمایش فرهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور در افق ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۱۵ گویای آن است که:

الف) با بررسی‌های انجام شده در بخش اول پژوهش با چشم انداز بیست ساله وزن اختصاصی هر یک از ابعاد و شاخص‌های آمایش امور فرهنگی کانون‌های فرهنگی هنری کشور نشان می‌دهد که از نظر خبرگان و صاحب نظران برای آمایش امور فرهنگی این کانون‌ها ابتدا نیاز است به ترتیب به ابعاد آموزشی، تبلیغی و پژوهشی توجه شده، و برای ترسیم شاخص‌ها هم به ترتیب به عدالت توزیعی، تعادل-بخشی و جمعیت در سطح استان‌های کشور توجه گردد.

ب) در بخش دوم پژوهش برای آمایش سرزمینی از نرم افزار تحلیل مکانی (ARCGIS) این کانون‌ها در سطح استان‌های کشور گویای آن است که در صورت حفظ شرایط موجود و عدم ایجاد کانون فرهنگی هنری مساجد جدید تنها استان کهگیلویه و بویراحمد با مشکل مواجه نخواهد بود، و در سال هدف یعنی سال ۱۴۱۵ تعداد ۲۳ استان شامل استان‌های: فارس، خوزستان، کرمانشاه، لرستان، قزوین، خراسان، قم، بوشهر، آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، زنجان، اصفهان، همدان، مازندران، البرز و تهران با کمبود کانون فرهنگی هنری مواجه خواهند بود. بر این اساس استان تهران با بیشترین کمبود کانون‌های فرهنگی هنری مساجد و استان اصفهان با کمترین نیاز به این کانون را خواهد داشت.

پیشنهادهای راهکارها

- مطالعه کانون‌های فرهنگی هنری مساجد که در سطح استانی انجام شده در سطح شهرستان‌ها و دهستان‌ها هم انجام شود.
- با توجه به این که سرانه کمبود کانون فرهنگی هنری مساجد در استان‌ها از این مطالعه استخراج گردیده است، جهت مکان-گزینی بهینه در مقیاس شهری از نقشه‌های بزرگ مقیاس و بلوک‌های جمعیتی استفاده گردد.
- به روزرسانی آمارها و اطلاعات موجود در ارتباط با کانون‌های فرهنگی هنری مساجد برای برنامه‌ریزی مطلوب و دقیق انجام شود.

- بهره گیری از فن آوری های نوین اطلاعاتی، جمع آوری، پردازش و تجزیه و تحلیل اطلاعات مکانی در محیط سیستم های اطلاعات مکانی (GIS) به منظور مدیریت فرهنگی مطلوب تر کشور و آگاهی از میزان کمبودها و نیازها و تهیه نقشه های آمایشی کانون های فرهنگی هنری مساجد به تفکیک انجام گردد.
- توجه جدی به برنامه ریزی و بودجه ریزی کشور و آمایش کانون های فرهنگی هنری مساجد به دلیل تاثیر گذاری آنها بر فرهنگ پذیری شهروندان.
- توزیع مناسب امکانات و منابع بر اساس آمایش کانون های فرهنگی هنری مساجد برای متعادل و متوازن نمودن سطح فرهنگی کشور.
- توجه به برنامه ریزی منطقه ای و پیروی از سیاست های متوازن و متعادل در ایجاد فرصت های برابر اماکن و منابع برای ساخت کانون های فرهنگی هنری مساجد در سطوح استانی، شهر و دهستان ها.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابراهیمی، آرام. (۱۳۹۸). نمایه سازی تحقیقات و فعالیت های علمی صورت گرفته در حوزه آمایش فرهنگی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
۳. ابراهیم زاده، عیسی. (۱۳۹۳). آمایش سرزمین و نقش آن در تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تهران: نشر الگوی پیشرفت (وابسته به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت).
۴. جمیری جواد، حکمت آرا محمد کریم، دارابی افشار، ساجدی فر محمد، فتوت فرشاد، مظلومیان امیر مجاهد، هاشمی محمد، عزیز زاده. (۱۴۰۱). طراحی الگوی آمایش فرهنگی کشور، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
۵. احمدی شاپور آبادی، محمد علی. (۱۳۸۶). درآمدی بر وضعیت سرمایه اجتماعی در استان قم، ارایه شده در ششمین گارگاه آموزشی و پژوهشی آمایش سرزمین. (تحلیل فرهنگی) یزد: سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
۶. احمدی شاپور آبادی، محمد علی. (۱۳۸۸). نگرشی بر آمایش فرهنگی سرزمین و جایگاه آن در برنامه ریزی توسعه فرهنگی، فصلنامه راهبرد یاس، شماره ۱۷، قابل مشاهده در: <https://ensani.ir/fa/article/۱۰۵۰۸۵>.
۷. احمدی فروشانی سید منصور. محمودی، سید محمد. (۱۳۸۹). جایگاه فرمانداری زمین در آمایش سرزمین، مجله آمایش سرزمین، سال دوم، شماره دوم، بهار و تابستان، قابل مشاهده در: https://jtcp.ut.ac.ir/article_۲۱۷۷۰.html.
۸. بهروان، حسین. (۱۳۸۵). «آمایش فرهنگی و عدالت شهری در مناطق دوازده گانه شهرداری مشهد». مشهد: اولین کنفرانس مدیریت و برنامه ریزی شهری، قابل مشاهده در: <https://www.sid.ir/paper/۸۱۱۷۴۹/fa>.
۹. پیروزمند، علیرضا. (۱۳۹۵). مبانی و الگوی مهندسی فرهنگی، قم: نشر تمدن نوین اسلامی.

۱۰. توفیق، فیروز. (۱۳۸۴). آمایش سرزمین؛ تجربه جهانی و انطباق آن با وضع ایران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران، وزارت مسکن و شهرسازی.
۱۱. توفیق، فیروز. (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی در ایران و چشم انداز آینده آن، موسسه آموزش و پژوهش در مدیریت و برنامه‌ریزی.
۱۲. حسنی سوخته‌سرای، مختار. (۱۳۹۸). ترسیم نقشه آمایش فرهنگی کشور؛ گامی برای اجرایی شدن نقشه مهندسی، سایت شورای عالی انقلاب فرهنگی، کد خبر 4958، تاریخ انتشار: شنبه، ۱۲ مرداد.
۱۳. شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۰). نظام نامه ساماندهی دستگاه های فرهنگی کشور». کارگروه مدیریت کلان دستگاه-های فرهنگی.
۱۴. شیرازی نژاد، امیررضا، صالحی، هما و تاج، شهره. (۱۳۹۶). «نقش آمایش فرهنگی در توسعه گردشگری ایران بر اساس الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت». تهران: دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز، قابل مشاهده در: <https://civilica.com/doc/۷۱۵۹۹۰>
۱۵. دگار، اندرو. (۱۳۸۸). مفاهیم کلیدی در نظریه فرهنگی، ناصرالدین علی تقویان، تهران، چاپ اول، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۱۶. عندلیب، علیرضا. (۱۳۸۰). «نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران». تهران: دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران، چاپ اول.
۱۷. قطبی جشقانی، محمد. (۱۳۹۷). «آمایش سرزمینی استان اصفهان همراه با چشم‌انداز توسعه فرهنگی استان». اصفهان: نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
۱۸. لشگری تفرشی احسان و احمدی، سیدعباس. (۱۳۹۵). «اصول و مبانی جغرافیای فرهنگی با تأکید بر جغرافیای فرهنگی ایران». تهران، نشر سازمان سمت.
۱۹. ناظمی اردکانی، مهدی. (۱۳۹۳). «اطلس آمایش مساجد تهران بزرگ». تهران: کارگروه مدیریت کلان دستگاه‌های فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۲۰. هاروی، دیوید. (۱۳۷۶). عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه فرخ حسامیان و همکاران، شرکت پردازش و مدیریت برنامه‌ریزی شهری، تهران، وابسته به شهرداری.